

DRESCHER J. ATTILA

A széppróza esélyeiről és az olvasás öröméről

Zentai László *Mikor jön az öreg?* című új kötete kapcsán

Az apropó

Amikor kezünkbe vesszük az immár ötkötetes szerző eleddig utolsó könyvét, megtapogatva a jóféle kemény kötést és a ma extrának minősülő, azonos tipográfiájú papírborítót, felötlik bennünk a klasszikus könyvi világ jóféle öröme, immár e-könyvtárak hőskorában, ahol az „el- és hozzáférés” a lényeg, csak éppen a könyv és a vele való rituális (nem virtuális!) találkozás élménye veszik el. Mindez vonzó tisztaságú fehérbe csomagolva, s az irodalmi komilfó érzetét a kellemes, zsebkönyv felé tartó, tehát praktikus könyvméret csak fokozza, hogy a pompás, szemnek jólesően elegáns Bookman Old Style betűtípust már ne is emlegessük. De hát mindez még a külsőn mezejeje, az alkotó mindezen túl és felül leledzik, mert itt ő az ’isten’, a könyvi világ alkotója, el- és kibeszélője (nota bene a kötet alcíme *El- és kibeszélések*, ami igazán szellemes megjelölés, akár a kötetbe felvett kispórák ’szüzéseje’ alapján is), vissza- és megemlékezője, ama kellemes olvasói tapasztalattal, hogy ez az – ötvenes – generáció nagyon tud/ott írni...

Néhány szó a prózáról és a műfajról

Ha kicsit eltűnődünk a prózáról – nevezzük most szimplán kötetlen verbális formának –, s nem is intő előzmények és közeg nélkül (gondoljunk csak az internetnek a 90-es évek elején történt felbuklására, majd rohamos elterjedésére s ezzel összefüggésben a printirodalmat fenyegető világvége-jóslatokra), emellett a valamiért mindig jobban becsült magyar lírához képest a (szép)próza mindenképp többes kihívásnak van kitéve s több olvasási-emésztési időt is vesz igénybe. Ráadásul a Thomas Mann-i regényvilágból jól ismert diszkrepancia külső és belső idő, azaz elbeszélési és valós idő időtechnikai kezelése között csak nehezíti sajátos helyzetét. Logikus következtetésnek tűnik, hogy ezt a nem csupán látszólag hátrányos helyzetet csakis színvonalas és figyelembéklyózó epika bírhatja le, prózát írni amúgy is nehezebb, mondja egy nagyon őszinte pillanatában a németek egykor

megfellebbezhetetlen szavú költőfejedelme, a mindent tudó Goethe. Miért ne hinnénk neki, aki mindhárom műnemben máig maradandót alkotott.

Nos, ha mindezek tudatában vizslatjuk a prózai-epikai, tehát elbeszélő irodalmat és adott szerzőjét, azt is azonnal látjuk, hogy aki epikus kalandra adja a fejét, a megítélés veszedelmes viszonyai közé kerülhet. Innen ered egyéb klasszikus dilemmák sorozata is. Mennyiségi megközelítésben novella, elbeszélés (ezek sem teljesen szinonim fogalmak, tudjuk), kisregény, regény és valamely alfaja lehet a vizsgált alkotás műfaja, de szerkezeti és mesefüzési szempontból is elkülöníthetők a besorolás lehetséges műfajai, pl. ugyanúgy elbeszélés vagy novella, esetleg kevertműfajúság szabaddabb keretei szegélyezik az elbeszélés menetét. Tartalmilag: mit akar elmondani s mit kihagyni a szerző a szabályozott történetből, s itt máris visszajutunk a már emlegetett man-i valós idő-elbeszélési idődilemmához. Szögezzük is le, hogy a novella kötöttebb, poentírozó jellege és a hagyományos elbeszélés között beltartalmi és szerkezeti különbségek is mutatkoznak, s ha ezt a szerző figyelmen kívül hagyja, óhatatlanul hiányérzetet kelt és hagy még az elméletileg felkészületlen olvasóban is.

Szerző és műve

Zentai László bizonytal tudatában van mindeme, zátonyban gazdag verbális közegnek és befogadói igénynek is. Ez a jó humorú, hatvanas éveit taposó, ős hajú fiatalember a számok szürkének vélt világából érkezett az irodalomba, magasnak tekinthető közszolgálati álláshelyek mellett művelt szepírói-költői tevékenységével. „Kiegészítő sport”? A lelki érzékenység elfedett rétegeinek lefejtése, visszamentése a hétköznapiokból és a múltból? Rejtőző író más kulisszák mögött? Bármelyik is, a többféle műfajban való bátor megmártózás: versek, esszék, „össznépi” publicisztika s most a par excellence epika is jelzik, hogy az írni tudásnak nincsenek műfaji határai vagy akadályai, ha közérdekű mondanivalóval rendelkezik az ember s nincs híján a mesterségbeli tudásnak sem.

Az íróvá érés-érlelődés 5–7 évente megjelenő kötetek ’igazolójának jelentésével’ jól jelzi az utat, ami persze olykor esetleges, több körülménytől befolyásolt ciklusú és témafüggő is. A pályát szemlélő hivatásos olvasó tükrében itt egy mind fajsúlyosabbá váló írói oeuvre bontakozik ki, s a hangütés egyszerre hagyományokra épülő, de újrafelfedező is, miközben az ábrázolt emberi minták jól körülhatárolható tartalmi s értékvilágot sugallnak.

A kötet címdali borítóján Csontváry Kosztka magányos cédrusára emlékeztető, szélfűtfa fa „vezeti fel” a hangulatot, ami az – alkotói – magány és csend szimbóluma is lehet, azaz a szükséges elmélyülésé, melyben az em-

ber, hangsúlyozottan a megfigyelő-ábrázoló művész, magára marad emlékeivel, ha reálisan akar visszamenteni a múltból fontosnak tartott élményeket. Ugyanakkor a kötet hátsó borítójára ugyanazon társművészethez tartozó szellem-óriás, a nagy reneszánsz piktor, Leonardo da Vinci szájába adott idézet került, a menthetetlenül bekövetkező halálról való elmélkedéssel, vélhetnénk: keretül. Nincs felmentés s nincs menekvés, hallik ama novella hősnének álmában, egyszerre kiábrándító és beláttató békítésül...

Csakhogy található egy másik „felvezető” idézet is – a könyv elején, még a belső címoldal előtt –, aminek nyilván így külön hangsúlyt kíván kölcsönözni a szerző, jelesül az ógörög Epiktétosz Kézikönyvecskéjéből, amellyel viszont – tartalmi-filozófiai okokból – halk vitája van az elemzőnek. Szabadság–kötöttség természetéről és példáiról esik szó, melyek idézetbeli indoklása – meglehet: az idő és kor meghatározottságában, ám mai szemmel mindenképp eltérően – zavarba hozó, s őszintén szólva nem is feltétlen találjuk műbeli motivációját, viszont az alkotó és múltbeli aláme-rülése bizonytalanságot megengedi azt a fajta tudattársítást is...

A kötet hat hosszabb – s hosszbeli mutatóik meg a szerzői megjelölés miatt is inkább elbeszélésnek tekinthető – epikai egységet tartalmaz, közülük a címadó az utolsó és nem a leghosszabb. Talán érdekes vizsgálati szempont lenne annak tüzetesebb elemzése, hogy mi a kötet címül kiemelt cím/ek szerzői indoka, miként az is, hogy különböző terjedelmű kisprózák (főként a közel 50 oldalas *A gombos keresztapa*, de két másik írás is 40 oldal körüli) hosszukkal arányos súlyúak-e mondanivalóban, gondolatfűzésben. Az elemző nem hallgathatja el azt a talán szubjektív megállapítást, hogy minden teoretikus és objektivitást előíró megfontolás mellett és ellenére a kötet sorrendben első írása tette rá a legmélyebb benyomást, noha bizonyos fenntartások maradtak benne, éppen a vállalt „kibeszélés” nyíltsága okán, s ezen most nem a szerző műből való lehetséges kibeszélését értjük, hanem emberi titkok, intimitás formális, bár a műegészben megrázó megsértését... Az *Abortusz meg egy üveg konyak* (alcímében is jelzetten – *második olvasatban és 40 évvel később* –) újabb lelki szűrő és visszaemlékezés terméke, ekként az emlegetett kibeszélés sejtelve végképp nem indokolatlan részünkről. Egy ifjúkori tétova, bár mély szerelem kegyetlen küzdelme a körülményekkel és a belső bizonytalansággal, melyet a mai érett férfi utólag is ambivalensen él meg: egyszerre vágyakozóan ellágyuló és csaknem cinikusan könnyörtelen. Igen, ahogy tárgyilagosan bele is írja az önmagát elmarasztaló jelzőket: végzetes, jóvátehetetlen és kegyetlen, amit tett: „*Mintha kitörölhetetlen nyomot hagytak volna az életemben, mintha újra meg újra szembesítenének akkori önmagam-mal... Talán ez a büntetés, talán ez a feloldozás. Nem tudhatom, s talán nem is*

akarom tudni...” Judit története egy szinte már mann-i értékű pszichológiai elemzés önfaggató-kínzó kiírása a megélt múltból, és ez az írás utóhangszerű betétével már a lélektani novella műfaja felé mutat.

A futólag már említett leghosszabb írás, *A gombos keresztapa* elsősorban arra példa, bár kevésbé izgalmas, mint a Judit-émlék, hogy mennyire pontos, milyen erős leíró Zentai, miközben kicsit túlírt talán az elbeszélés a pontosságra törekvés ódiума miatt, bár valamelyest ludas lehet ebben a tördelés bizonyos fokú monotonosága, nota bene hiánya is. Kétségtelen, hogy – nem is rejtett módon –, ebben az elbeszélésben is jelentős mértékű a saját életből merített-vett személyesség, történeti és szóalaki egybeesés, egyúttal a hitelesség-hitelesítés fokmérőjeként is. Nagyon elevenen élhetnek az emlékező lelki fotóiban a gyermekkori élmények, annyira pontos és intenzív a leírás-ábrázolás. Számos, az akkori történelmi korszakot megidéző, helyi értékű utalás vagy említés, aki nem saját életéből ismeri ezeket, a hiteles atmoszféra miatt eligazító benyomásokat szerezhet a szövegből. Pesti utcaképek és precíz topográfia mellett egy „orrügy” története is az örökharaggal végződő keresztszülős elbeszélés.

Kovács és a gyerekek címmel tárul elénk a kötet harmadik írása (újabb gyermek-tárgy és látásmód, ha úgy tetszik), melyben görög tengerparti emlékek sorjáznak elő, s nagy lelemény nem szükséges ahhoz, hogy beazonosíthatók legyenek a szerző saját mediterrán élményeivel. Pár utalás elárulja már, hogy mely kor- és életszakaszból datálható a történet, pl. ímél, hírportálok, krétai idő szerint... Mann olaszországi turista élményeire rímel itt Kovács Lóránt „köztisztületnek örvendő magas hivatalnok” és „kétdiplomás tintanyaló” hellászi élménysora és figyelmes leírása a rácsodálkozás apró örömeivel és bölcsességgel vegyes új tapasztalataival. Az önleírás vagy bizonyos életrajzi beszűrődések itt is könnyen felfedhetők, életkorban van csupán eltér(it)és, úgy két-három évtizednyi. És ugyanitt szökik be a történetbe a szülőváros, Sopron is, meg az elköltözés a nagyvárosba, a legnagyobbba, s nem egyetlen előfordulásként az aktuálpolitika a szerző-főhős elvi alapú elfogultságaival. Az emlékező alkotó idősíkváltásaival az olvasási élmény is moziszerűvé válik, idősnittek közvetítik a történet másik sávjában való folytatását, vagyis a kilépést a megelőző emlékezésből, miközben – írói aspektusból – ez kettős emlékezés, hiszen a keret maga is visszaemlékezés, múlt. Sajátos módon itt is találkozunk orvosi beavatkozással, csak ez nem a másik elbeszélés gyermekkori orrbeavatkozása, hanem az érett férfi ágyékcsigolya-műtétje, a részletek elképesztően precíz leírásával. A legjellemzőbb részlet viszont egyszerre vall az emlékező és szerkesztő író viszonyulásáról az időhöz: múltjához. „Kovács már alig

várta, hogy újra visszamenjen vagy harminc-harmincöt évet az időben.” Részletezőbb ismertetés helyett s tematikus összefoglalásul azt mondhatjuk: ez az elbeszélés egy középkorúnak tekinthető pár gyermektelenségének és a gyermekek utóbb szerencsétlen kimenetelű „pótlásának” párhuzamos szerkesztésű, hullámzásaival már-már izgalmassá varázsolt története, melyben nem könnyű és nem kötelező eldöntenünk, mi (ön)életrajzi, s mi nem. A kettős időszerkesztés viszont fölöttébb sajátos hangulatú befejezést kölcsönöz az elbeszélésnek, csaknem átvált értékörző novellába...

„A Hivatal – az kérem, Hivatal”, s egy magasabb pályát befutott főhivatalnok írónak igazi terep. Ki lehet élni az ironikus/abb írói vénát, és kicsit mikszáthos felütéssel indít, ismételve a gyermek-motívumot is: „A Radványiék gyermeke nem akart hivatalnok lenni, már csak azért sem, mert az ősei évszázadokon keresztül apai ágon mesteremberekből, anyai ágon pedig grófokból és grófkisasszonyokból álltak.” Ennek az elbeszélésnek olvasása során jövünk rá ama írói jellemzőre, hogy Zentai mennyire kedveli a történelmi kitérőket és az események színesítő-tanulmányhozó felhasználását, mely többi írására s az események bonyolítására is jellemző. Ekként nemcsak országos história, de szerzői világkép is összeáll, melyből szereplői világnézeti jellemzésénfejlődésén túl históriához való viszonyulására és attitűdjére is következtethetünk. Régi, bevált módszer ez: a szereplők beszéltetése, cselekedtetése útján kifejezni a magunk jól alátámasztott felfogását, világképét és értékítéletét. Ebben az elbeszélésben található az az apró lírai gyöngyszem, mely vagy belecsempészett verszene (mint a német Eichendorff mihaszna-regényében a gyakori műfaji-műnemi váltogatás), vagy ügyes átvétel, mindenképp megérdemli az idézést: „Anyám szemé / Páros büszke csillag, / Paraszában / Kék virágok nyílnak.” Ábel története (nem a Tamási Áron-féle) szintén a kronológiai fejlődést követi, s másik hősünk sorsához hasonlóan, vidéki hivatalnokként, a csodált fővárosba kerül, olyan erények révén, mint szorgalom, munkabírás, odaadó lelkesedés, kapcsolatteremtő képesség, munkaszeretet és hűség. A komoly/abb karrier lehetőségét pártos megfontolások csábítása miatt elutasító fiatalember a német közigazgatást tanulmányozhatja különböző tartományokban, előtte – jaj, be árulkodó – felsőfokú társadalomstatisztikusi szakképesítést szerezve, s innen már könnyű a beazonosítás a goethe-i „ezer alakba rejtőzhetsz” írói alteregója révén. A főhős szakmai és szellemi fejlődése innen már adekvát az íróéval, alig eltagadható személyes párhuzamokkal, így a szociális ágazatban tett kaland is, magas beosztásban. A mesemondás és az önéletrajziság állandó ütköztetése persze kívülállók számára talán fel sem tűnik, ám a szerzőt ismerő elemző nem tagadhatja el ráismeréseit... Számos lelkesítő példát találunk itt

SZEMLE

az értelmes hivatali munka területéről, miként elődei felelőtlen-gyalázatos hibáiról is értesülünk. *Az érdemeket nem a rang adja...*, hanem a tettek, sumázható a kicsengés, melynek jutalma büntető áthelyezésük volt. . .

A kötet utolsóelőtti darabja a különös *Akkor inkább gumit sütök* című írás, amelynek számos hangulatos eleméből megállapítható, hogy a szeretett Sopronban indul s zömmel ott is játszódik. A közel harminc oldalas elbeszélés a kisváros hajdani egyetemi életébe is bepillantást enged egy diákbarátság története révén s a Zentainál megszokott történelmi kulisszák támogatásával. Hőse Bornemissza Lajos, a tehetséges ifjú költő. A ma is működő, számos írástudót és képzőművészt útjára bocsátó művészeti kollégium mindennapjainak ábrázolása bizonyosan reveláció a valódi történetét is közelről ismerők számára, mely történetben az írói-költői tevékenység személyességet magába foglaló titkairól is értesülünk a hajdani ifjak s társak dialógusaiból. Társadalom, hatalom, művészet nagy kérdései állnak a viták középpontjában, hol elragadóan naiv, hol nagyon is tudatos szerepvállalással összekötve. Ez a vonulat a mai napig élhet az akkori szereplőkben, ószes fiatalokban. . . Direkt életrajzi megfeleltetésül álljon itt egyetlen egy idézet, ami mindkét költő útját (a történetbeli és a szerző élte kezdetét is) reprezentálja: „*A kultúrházyezetővé avanzsált és a helyi kocsmában felavatott költő a kollégiumban is megfelelt*”, utóbbin a hajdani-mai Soproni Fiatalok Művészeti Kollégiuma értendő. . . Egyetemi színpad, versgyártás- és leadás, zsúfolt nézőterek. . . a korszak nagy pillanatai. . . s ez már nem csupán elbeszélés, személyes történet, hanem a kor hangulata is, melyből kinőtt a kultúra sok virága. . . A címlatolgatáskor feltett kérdés a mű végén kap választ, amikor az értelmetlennek tetsző-hatástalan „irodalmiaskodás” helyett inkább a jól fizető gumigyárbeli munka válhat dacos-valós megoldássá a szép remények helyett. A „zsoldosság” belesimuló árulása helyett. Ebben a prózai egységben még hangsúlyosabb szerepet kap a történetekben állandó szereplő s hangsúlyú feleség, az aktuális hősök társa és segítője, katalizátora, ami fontos tényezőnek tűnik az ouvre-ben is. S ebben az elbeszélésben – kivételesen – meg is halasztja hőségét az író, az erőteljesebb kicsengés érdekében. . .

A kötetzáró és kötetcímadó elbeszélés, a *Mikor jön az öreg?* az egyik rövidebb írás ebben a csokorban, így felveti azt a kérdést is, hogy miért ez lett az összefoglaló és megjelölő felcím Zentai László könyvének címlapján. . . Talán mert ez indul a hátsó borítós Leonardo-idézettel, s ez tartalmazza azt a látomást, melyet Jenő nevű hőse átél egy izzadmányos éjszakán. . . Gyötrő apró bizonytalanságok között, s mégis a lélek erejével, meg imádtott asszonya segítségével (már motívumértékű szerepeltetése nem lehet feltűnőbb, s itt közvetlen magyarázatot is olvashatunk minderre), ismét

jól láthatóan életrajzi egybeesésekkel főhős és szerző között, a nyugdíj- és TB-ügyek világában, miközben egyre felrémlik az öreg Leonardo arca, álombeli mondatai... A kaszás üzenete? Vele vagy neki? „Mindenkéért időben el fogok jönni...”, koppannak a rideg és fenyegető szavak a dobhártyáján, s nem tud értelmes dolgot cselekedni. S mikor készen lesz végre a többször is elkezdett gépeléssel, leadandó tervvel, rendőrautó áll meg a ház előtt... Pár órája autójával elment asszonyáról hoznak – nagyon rossz – hírt. Leonardo éji jóslata? Másnak címezve...? Drámai fordulat ez, megrendültséggel, de fel sem fogott súlyával. S miközben valóban tömény dráma ez, éppen e kiemelt helyzetű írás kapcsán fogalmazunk meg apró kifogást, főként a lezárt-lezáratlan történet technikáját illetően, mely ezúttal talán az indokoltnál is szenvtelenebb, s kevésbé a választott főhős lelki tehetetlensége miatt, inkább a mű befejezésének kissé kidolgozatlan volta okán. Talán csak elvitte a figyelmet az ötlet, az álom jósolta végzetes fordulat. Talán a képzelt fájdalom... „*Adjátok vissza a feleségemet!*”

Lekerekítés

A nagy hagyományokkal rendelkező magyar prózának korunkban is szüksége van a Zentaihoz hasonló, kulturált előadásmóddal és értékes mondani-valóval rendelkező, jó tollú kismesterekre, akik nemcsak a prózai tüzet és tradíciót viszik tovább, hanem hidat képezve a klasszikus elődök és e mai középgenerációt követő ifjabb tehetséges nemzedék között, egyúttal egyéni szint is visznek korunk elbeszélő művészetébe. Last not least visszaállítják az olvasás iránti igényt és jogos nosztalgiát meg a hozzávaló kedvet.

Fordított benevolenciaként megjegyezzük még, hogy szerzőnk írói álarca mögött ott rejlik a „civil” tevékenység hasonlóképp humánus, érték-központú szándéka is: nem sokan tudhatják, hogy a közhivatalnok és főtanácsadó Zentai Lászlónak köszönhető a magyar nők 40 éves szolgálati viszony utáni kedvezményes nyugdíjazásának ideája, a magánpolgár és a tollforgató ember szimbiózisának lehetséges szép példajaként.

A kötet felelős szerkesztője a szintén kiváló tollú és nagy erudíciójú Zsiri László volt.

(*Grafit Public Kiadó, Budapest, 2017, 205 oldal*)